

Kéri László:

ZAVAROK AZ IFJÚSÁG POLITIKAI SZOCIALIZÁCIÓJÁBAN

Néhány előzetes megjegyzés

A politikai szocializáció eléggé sokrétű folyamat ahhoz, hogy többféle módon - akár homlokegyenest ellenkező értelemben is - lehessen elemezni jellegzetességeit. Néha ugyanarról beszélünk, ugyanazokat a következményeket emlegetjük, s mégis különböző szintű, mélységű problémákhoz jutunk el az okokat keresve. A nyilvánvaló zavarok számbavételekor sem árt ezért, ha az elemzést végző előre megmondja azt is, hogy milyen szemszögből nézve érvényes mondandója.

Más lesz a kép, ha a szándékok, célok felől közelítünk a politikai szocializációs folyamatok megértéséhez, hiszen ez esetben az igények, elvárások - akár napi szintű ideológisztikus formái is - alapvető mércéi az elemző munkának.

E folyamatok tárgyyszerű elemzése magát a történetet mutatja (leíró módon), amely szabad utat enged az értelmezéseknek. A végeredmény, a következmények felőli megközelítés már bizonyos távolságtartással közelít a politikai szocializációs folyamatokhoz, de ennek is vannak csapdái.

Egy igazán korrekt bemutatásnak törekednie kellene valamennyi alapvető szempont ötvözésére, de ilyen szűkös terjedelmi keretek között ez a feladat aligha oldható meg

sikeresen. Választott nézőpontom távolságtartó jellegű, mert egy lehetséges - és előbb-utóbb szükséges - tömegmértetű, demokratikus, politizáló részvétel valós esélyeit mérlegelve kísérli meg értelmezni az ifjúság jelenlegi politikai szocializációjának nehézségeit. Olyan korosztály formálódásával, részvétel-tanulási problémáival kell számot vetnünk, amely majd az ezredforduló felé közeledvén válik mint jelentősebb társadalomformáló erővé.

A politikai részvétel esélyeit egyidejűleg több tényező alakítja át. Az adott politikai rendszer nyitottságától, alkalmazkodási képességétől a politikai kultúra öröklött hagyományain át egészen az éppen felnövekvő ifjúság politizálási képességeinek minőségéig sokféle erő hat egyidőben.

Hogyan állnak a politikai részvétel esélyei a politikai szocializációs folyamatok szemszögéből nézve? Az új generációk politikai állampolgárrá formálódásából milyen következtetések vonhatók le? Számíthat-e a következő, nehéz évtizedben a magyar társadalom a fiatalok dinamizáló erejére, politikát, közéletet megújítani kívánó tevékenységre? Mint látható, a felvetődő kérdések mind olyan jellegűek, amelyek sokakat foglalkoztatnak a politikusoktól a pedagógusokig, az újságíróktól az ifjúsági vezetőkig. De e kérdésekre szabatos, tudományos választ rendkívül nehéz adni. Nem régen befejezett kutatások alapján is a válaszok döntően heurisztikus jellegűek, sok bennük a hipotetikus elem.^{1/} Ugyanakkor a kutatások nyilvánvalóvá tették azt, hogy olyan zavarok állandósultak, amelyek alapvetően minősítik a politikai szocializációs folyamatok alakulását.

A vizsgálódás keretei

A politikai szocializáció, mint konfliktusos-interaktív folyamat, lényegében olyan erőteret alkot, amelynek a legfontosabb faktorait az alábbi tényezők jelentik:

- a direkt politikai szándékok, üzenetek világa,
- a politikai szocializációs közvetítők teljesítőképessége, hatékonysága,
- a közvetítők nem szándékolt, rejtett hatásai,
- az adott fiatal korosztályok reakciói az őket ért hatásokra.

Egy teljeskörű, leíró modellben természetesen helyet kellene szorítani még több, igen fontos hatás ábrázolásának is. Pl. a szubkultúrák problémáinak, a történetiség követelményeinek, a kortárs nemzetközi hatásoknak, az életciklus kérdéseknek stb. Tudván mindezek fontosságáról, ezúton mégis zárójelek között hagyjuk e lényeges momentumokat, elsősorban azért, hogy a folyamat döntő mozzanatait elemezhessük. A továbbiakban azt nézzük meg, hogy mi a magyarországi helyzet az említett tényezők vonatkozásában.

A direkt-politikai szocializációs igények megfogalmazásai

Nevelési dokumentumok, politikai döntések elemzéseiből kideríthető, hogy a társadalomirányítás politikai szocializációs eszménye a tevékeny, részvételre orientált, eszmileg elkötelezett, közösségben gondolkodó, s azért felelősséget is vállaló ember. A direkt-politikai szocializáció összes közvetítője elvileg a vázolt emberkép jegyében törekszik befolyásolni az új generációk formálódását. Felszínét tekintve ez a politikai szocializációs doktrína konzisztens, de a belső viszonyok elemzése kimutatja, hogy nehezen feloldható ellentmondásokkal terhelt. Részint ez a politikai

szocializációs igényrendszer kevésbé számol a jelenlegi társadalmi viszonyok ténylegesen létező embertípusaival. Méréseként egy elvont jövő elméletileg elképzelt emberének antropológiáját állítja fel. Részint - talán épp az előzőkből fakadóan - az említett doktrína túlságosan neveléscentrikus. Másképpen fogalmazva: mind az iskolában, mind a többi szervezetben, a tömegkommunikációban olyan szerephelyezetek kizárólagos fennállását tételezik fel, ahol egyértelműen egyirányúak a hatások. Az egyik fél dolga a nevelés (tudja, hogy mit, miért), a másik fél dolga a befogadás.

Ha a politikai viszonyokra konkretizáljuk az iménti kijelentést, akkor kitűnik, hogy ezt a felfogást olyan szocializmuskép jellemzi, amelyben a rendszer jellege, politikai értéktartalma magától értetődő, és ezt minél előbb és minél hatékonyabban kell elsajátítani. Az evidenciaként kezelt szocializmuskép harmónikus volta nehezen tűri meg maga mellett az ellentmondásos valóságot a nevelési folyamatban. Következésképpen, ez a politikai szocializációs doktrína nem nagyon vet számot a mássággal, pontosabban a másságot csak hibaként, hiányosságként tudja kezelni. Nem erőssége a konfliktusok viselésére való felkészítés sem, ami értelemszerűen következik az eddig elmondottakból. Az egység, a harmónia igénye nehezen tűri azt a felismerést, hogy a társadalmi lét a mindennapi élet szférájában is konfliktusos szerkezetű.

Nemcsak nálunk figyelhető meg az, hogy a direkt-szocializációs szándékokból kihámozható emberkép sokkal sivárabb és homogénebb szerkezetű, mint a tényleges folyamatokban kiformálódó embertípusok sokasága. Ez az ellentmondás eleve ott feszül a társadalomirányítás globalizáló és generalizáló jellegében, ezért nem is ez az igazi gond. Az idealizált ember-felfogás csak akkor okozhat problémát, ha a

valóságot tartjuk hibásnak azért, mert nem az elvileg elképzelt emberek alakulnak tömegméretűen a politikai szocializáció során.

A közvetítő intézmények teljesítőképességéről

Négy fontos közvetítő intézményről alakult ki a kutatás során átfogó képünk: az iskoláról, az ifjúsági mozgalomról, a fiatalok számára készülő tömegkommunikációról és a család szerepéről. Az elmúlt tíz év társadalmi mozgása valamennyi értékközvetítő intézmény helyzetét destabilizálta. Mindegyikről elmondható, hogy nem képes betölteni a folyamatokban azt a fontos szerepet, amelyekre a társadalmi várakozások folytán hivatott lenne.

a/ A család politikai szocializációs funkcióját elvileg abban lehet megjelölni, hogy a primer szocializáció során a főbb társadalmi értékek érzelmi alátámasztása, átélhető és személyre szabott átadása e körben zajlik. A jelenlegi magyar családoknak csak kisebb része képes ezt zavartalanul biztosítani. A többség működőképességét alapvetően megrendítette a második világháború utáni több évtizednyi szakadatlan mobilitás, az utóbbi tíz évben pedig a nagy terjedési sebességgel kiépülő második gazdaság. Nem kívánatos hatásként megritkult és leegyszerűsödött a belső, családi kommunikáció. Ez nem túl kedvező az érték- és mintaátadás szempontjából. Úgy tűnik, hogy ezt a lepusztulást éppen a társadalmi-politikai dimenzió súlyosítja meg erőteljesen. Több vizsgálat egybehangzó tanulsága szerint a politikai kérdésekről való véleménycsere a legritkábban a tárgya a nyolcvanas évek magyar családi beszélgetéseinek.

A korábbi szakirodalomban gyakorta tárgyalták a család szerepét oly módon, hogy az a "kettős nevelés" legfőbb

színtere. (Értve ez alatt azt, hogy a családban másképpen látják és értékelik a lényegesebb társadalmi és politikai eseményeket, valamint a közelmúlt történelmét.) Ma már ezt nem igen lehet mondani, hiszen korántsem annyira mély a családok hatása, hogy eredményesen tudnák ellensúlyozni a többi közvetítő intézmény befolyását. A családok politikai szocializációs működésében éppen az hozott döntő változást, hogy gyengülő hatásuk miatt sokkal előbb szerephez jutnak a külső tényezők. A tömegkommunikáció és a kortárs-csoportok erőteljesen benyomulnak a család által üresen hagyott kommunikációs térbe, és olyan mintákat, magatartásokat jelenítenek meg már a gyermekkorban is, amelyek semlegesítésére a többség nincs tudatosan felkészülve és felkészítve. Erre gondolván azt lehet mondani, hogy egyszerre-egy időben gyengül a családok szocializációs képessége és növekszik az a problémahalmaz, amellyel szembe kellene néznie.

b/ Az iskolarendszer csaknem másfél évtizede állandó szakmai viták kereszttüzeiben teszi dolgát. Aligha találnánk olyan elemzést, amely elégedett lenne a jelenlegi iskolai állapotokkal. Elveiben, dokumentumaiban az iskola is az előző pontban jelzett demokratikus közösségi ember-eszményt akarja formálni, azonban ez a törekvése - a hiányos működési feltételek közepette - megmarad ideológiának. Irritáló ideológiának. Hiszen a mindennapi nevelő gyakorlat távol esik ettől az ideológiától, és sokkal inkább törekszik a szótfogadó, engedelmes, vezetést igénylő állampolgári szerepek begyakoroltatására, mint sem kezdeményező, önálló és valóságos részvételt igénylő típusokéra.

Az iskolában zajló politikai szocializáció még oly rövid vázolásakor sem maradhat említés nélkül az a paradox helyzet, miszerint az iskolai lét nagyon is konfliktusteltett, számtalan ütközés, érdekellentét színtere - ugyanakkor

az oktatási sziszéma nem ismeri az elvszerű, nyíltan vállalt, civilizált konfliktus-viselés szerepeit, így természetesen "tanítani" sem tudja azt. Helyette a konfliktus-elfojtás gyakorlata épült ki, ezerszínűen. Ez a tapasztalat megint csak az egyedi megoldásokat, a nyilvánosság megkerülését erősíti a személyiség formálódásban. Mindezeket túl az is elgondolkasztató, hogy a felnőtté válásig a fiataloknak legalább kétharmada számára az iskolarendszer az elsőszámú - és sokszor egyetlen - szervezeti tapasztalatszerzési lehetőség. Az itt szerzett élménykészlet alapja feltehetően a mindinkább terjedő szervezet- és hierarchia-ellenességnek.

c/ Az ifjúsági szervezet lassan tíz éve nem találja helyét a változások után futva. Politikai szocializációs szerepe egyre távolabb áll attól, amit önmagának korábban tulajdonított. Tényleges befolyása az újabb korosztályok egyre kisebb hányadára van. Az ifjúsági szervezet kapcsán válik nyilvánvalóvá az a furcsaság, hogy a politikai szervezeti hovatartozás szemszögéből nézve egyaránt fiatal a tizenöt és a harmincöt éves is, miután ugyanaz a szervezet áll rendelkezésükre. Egyre kevesebb az a közös érdek és érdeklődés, amely még összefűzheti az egymástól korban is távoli generációkat. (Látni kell azt is, hogy a KISZ-en kívüli társadalmi környezetben is alig van példa a generációk közötti együttműködésre, így egyáltalán nem lehet meglepő ennek hiánya az ifjúsági szervezeten belül sem.) Valószínű, hogy ez az ellentmondás is hozzájárul ahhoz, hogy csak a tényleges befolyás állandóan csökkenő trendje árán lehet fenntartani az egységes ifjúsági szervezetet - mindenki számára.

Az ifjúsági szervezet alapvetően ellátja legfontosabb funkcióit, de kérdés, hogy milyen áron, és mit fizet a lé-

nyegi változatlanlanságáért. A politizáló kisebbségből való szakadatlan vezetői utánpótlást biztosítani tudja, de ebben a termelődésben egyre kisebb a kibocsátó korosztály érdemi ellenőrző és formáló ereje. A többség számára szóló politikai nevelő szerepét pedig nagymértékben uralja a korábbról megmaradt, ismeretszerzésre koncentráló felfogásmód, ami a nyolcvanas években a tömegbefolyás csökkenésének irányába hat.

Az utóbbi egy-két évben újabb keletű ellentmondás felsejegeti belülről az ifjúsági szervezetet. Ennek lényege az, hogy mind több ifjúsági vezető előtt vált világossá az alapvető változtatások szükségessége, ugyanakkor az is tudatosodik, hogy rendkívül kicsiny a mozgástér a tényleges változások számára. (Azt még nem tudni, hogy ez az új helyzet megnyit változtat majd a közeljövőben az ifjúsági szervezet politikai szocializációs képességén.)

d/ A fiatalok számára készülő tömegkommunikációs eszközök közül az ifjúsági sajtó volt kitüntetett módon kutatómunkánknak tárgya. E sajtó termelésének alapvető jellegzetessége, hogy a lapokat nem annyira az olvasói igények hívják életre, megszületésük és fennmaradásuk elsősorban az ifjúsági mozgalmi struktúrához igazodik. Így a sajtótermékek szocializációs szándékai nem is különböznek lényegesen a mozgalmi igényektől, inkább tekinthetők azok meghosszabbított karjainak.^{2/}

Más kutatások azt is egyértelművé tették, hogy a jelenlegi fiatalok formálódásában a televíziónak minden korábbi időszakhoz képest meghatározó ereje van. Ennek belátására elegendő utalni röviden két tényre. Egyrészt a mostani fiatalok születése táján vált teljeskörűen elterjedtté a TV, s így ez az első olyan korosztály, amelynek csecsemő-

korától folyamatosan volt alkalma a tulajdonképpen nem is neki szánt információk elfogyasztására. Másrészt éppen ez idő alatt nőtt meg jelentősen a műsoridő, mert amíg 1970-ben 51 óra volt a heti műsor hossza, addig 1984-ben már 95 óra. Természetesen ez csak a mennyiségi mozzanata a jelenségnek, és sokkal fontosabb az, ami mögötte van, hiszen egy egész generáció gondolatvilága, világképe gyökeresen különbözik a korábbiakétól.

E rövid lélegzetű összefoglalóból is kiderülhetett a legfontosabb politikai szocializációs közvetítőkről, hogy nincsenek abban a helyzetben, hogy az ideális állampolgár előállításának eredményes közreműködői legyenek. Olyan körülmények között tevékenykednek, ahol az alapfunkciók minimális szinten való ellátása is sikernek tekinthető. Ezért a tevékenységükkel kapcsolatos minőségi elvárások tulajdonképpen igazságtalanok, túl nagy a távolság a szóbanforgó intézmények feladatai és tényleges működési körülményeik között.

De ki neveli akkor a gyerekeket? Mégis, hogyan válnak felnőtté? Az új generációk végül is felnőnek, s valahogyan állampolgárrá, közösségek hordozóivá is válnak. A feltételhiányos intézményi működés is működés, a felemás hatás is hatás.

A nemszándékolt hatások szerepéről

Ósrégi szociológiai felismerés szerint minden intézményi működés elemzésekor túl kell lépni a deklarált funkciók teljesülésének áttekintésén. Minden esetben meg kell vizsgálni a látens és diszfunkcionális hatások szerepét is.

A tanulságokat ezúttal nem bontjuk szét közvetítők szerint, csak a közös mozzanatokat emeljük ki.

Legtöbbször a nem-szándékolt hatások közvetítik a realitások világát. A gyerek hamar megtanulja otthon, az iskolában, az ifjúsági mozgalomban, hogy nem illik kétségbe vonni, hogy a gyakorlat nem igazolja vissza az elvileg elgondolt világot. Azt mondják, legyek közösségi ember, de csak az egyéni, a magamért folytatott tevékenységet értékelik. Azt mondják, álljak ki bátran a véleményem mellett, de ha megpróbálom, akkor több bajt okozok magamnak, mintha semmit sem tettem volna. Mondják, hogy legyek aktív, de azt is megmondják, hogyan és miben.

A nem-szándékolt, rejtett politikai szocializációs hatások korrigálják az ideológisztikus emberkép idegenségét, és megtanulhatók belőlük a tényleges erőviszonyok. A részvételi igény helyett kialakul a látszat-részvétel elfogadása, de ez csak szituatív. Az intézmények működésének kétarcósága a gondolkodásokban és a magatartásokban is kettősséget teremt. Gyerekkorukban a legtöbben megtanulják énjüket külső, nyilvános és belső, magán-jellegű szerepekre felbontani. Bizonyos fokig ez minden társadalomban törvényszerűen végbemegy. Az nem törvényszerű, hogy a külső, nyilvános szerepet az emberek egyáltalán ne higgyék magukénak. Márpedig ma a nem-szándékolt hatások többsége éppen azt üzeni, hogy a kívülről épített elvárást nem kell komolyan venni.

A fiatalok reagálásai

A reagálás legelemibb szintjét jelenti a politikum érzékelése. Kutatásunk során többféle elemzés is született arról, hogy a nyolcvanas évek fiataljai hogyan érzékelik a politikai mozgásokat és hogyan építik fel politikai világ-

képüket. Kérdőíves és mélyinterjús vizsgálati anyagok álltak rendelkezésünkre ahhoz, hogy e kérdésre választ adhassunk; ezúttal csak a legfontosabb tanulságokat összegezzük. 3/

A politika világa először is távol van és nem befolyásolható. A politikához csak ismeretszerűen lehet viszonyulni, ha akarom, akkor informálódhatok róla, ha nem, akkor nem, nem fog túlságosan hiányozni. A politika túlnyomó részt külpolitika, az egyes nemzetek képviselőinek egymással való érintkezési módja. Rengeteg baj, konfliktus forrása, háború lehet belőle, jobb nem is tudni a részleteiről. A politika így csupán néhány kitüntetett személy napi munkája.

S van, ami nem politika - ezt már mi, az elemzők tesszük hozzá. Nem politika a saját tapasztalat, a saját részvétel, a "belpolitika" sem az. Nem létezik lokális, városi, községi politika, nincs csoportszintű és rétegpolitika sem. Az ifjúsági szervezet (s benne én) mégcsak véletlenül sem politika, miként az iskola, a munkahely sem az. Politika csak elvont, távoli világokban létezik. (Az még ránk váró feladat, hogy mennyi ebben a képben a tradicionális elem szerepe és mennyi az, ami az enyhülés megfagyása utáni időszaknak köszönhető.)

Az eddigiek alapján nem meglepő, ha az új generáció színrelépését vizsgálva egyre jellemzőbb reakcióknak találjuk a politikai viszonyoktól való távolságtartást. Ez azonban korántsem jelenti másféle politikai orientációk tudatos keresését. Sokkal inkább akként írható le, hogy a magánszféra felértékelődött egy hagyományos értelemben vett politikum rovására. Pontosabban a magánszférának egy olyan ökonomizált felfogása, amelyben az anyagi boldogulás és a

fogyasztási kihívások válnak központi kérdéssé. Egyúttal beszűkül a társadalmi látószög, elvész az egyéni létmódok szélesebb keretek közötti értelmezésének az igénye, s úgy tűnik, a lehetősége is.

A nagy többség egyáltalán nem keres magának politikai cselekvési színtereket, s ha a politika keresi meg őket - cselekvés céljából -, akkor igyekeznek ezt a kényszert a legkisebb áldozat meghozatalával elviselni. Mindezek mellett talán furcsa, de egyáltalán nem ellentmondó, hogy mind többen keresik az autonómiát igénylő szerveződéseket. Igaz, hogy ehhez hozzá kell tenni azt is: e szerveződéseket a résztvevők a legritkább esetben tartják politikai jellegűeknek. Még akkor sem teszik ezt szívesen, ha esetleg kívülről-felülről politikáinak minősítik ebbéli tevékenységüket.

A saját helyzet javítására irányuló, tudatos és partnereket kereső direkt-politizáló tevékenységnek nemhogy a gyakorlata, de még az igénye is alig-alig mutatható ki. Mégis ez az a pont, ahol jelentősek az ifjúságon belüli rétegekülönbségek. Az egyetemisták és a fiatal értelmiség soraiban található meg elsősorban az a kisebbség, amelynek mindennapi életében is érzékelhető a konfliktust is vállaló, tudatos politizálási igény.

A fiatalok reagálásai az őket célzó politikai szocializációs hatásokra igen sokrétűek és szelektívek. A szelektivitás iránya az utóbbi években egyértelműen a direkt-politikai szocializációs törekvések minél eredményesebb és gazdaságosabb elhárítása felé mutat. Fő törekvés a politikával való békében élés, azaz a politika lehetőleg hagyjon engem békén -, ez lett a ki. nem mondott, nem mindig nyilvánvalóvá tett alápállás lényege. Ez érthető is, ha a formális politikai részvétel terheire gondolunk. De kevésbé, hogy ennek az

elhárításnak túl nagy az ára. Hiszen ez a magatartás egyúttal letesz a saját sors intézésének csoportszintű elsajátítási esélyeiről is. Helyébe a személyes sors mindehatósága került.

Kilátások, következtetések

Összefoglalva a legfontosabb momentumokat, a következő megállapításokat tehetjük:

A direkt-politikai szocializáció hatása csökkenő, miként az üzeneteket, befolyásokat közvetítők hatékonysága is az. Ez azonban nem jelenti azt, hogy maga a politikai szocializációs folyamat is veszítene jelentőségéből. Inkább azt mondhatjuk, hogy megnőtt a látens folyamatok, a rejtett tendenciák jelentősége. E ténynek több fontos következménye is van. Egyrészt szembetűnő a koordinálatlanság, a szocializációs intézmények működésének növekvő bizonytalansága. Mire és hogyan neveljük gyerekeinket? Az elmúlt évtized sok alapvetőnek hitt értéket kétségbe vont, lejáratott. Jóval többet annál, mint amennyi új és stabil érték képződött volna helyettük.

Ilyen körülmények között nagyobb szerephez jut az esetlegesség, a véletlen. A magatartások alakulásának döntő eleme a szituativitás, az alkalmi jellegű alkalmazkodás, a rövid lejáratú gondolkodás. A kutatások is azt mutatják, hogy a fiatalok túlnyomó része nem rendelkezik szilárd, megalapozott politikai értékorientációkkal. A látszólag elfogadott alapértékekről is gyakorta kiderül, hogy elfogadásuk nagyon is formális és időleges. A hangoztatott értékek magyarázó ereje nagyon gyöngye, nem többek, mint a panelszerű gondolkodás pillérei. Így van ez az alapvetőnek tekintett szocializmus kategóriájával is. Lehet, hogy 15-20 évvel

ezelőtt még az egész személyiséget átható, meghatározó állásfoglalást jelentett a szocializmus elfogadása vagy tagadása. Olyan jellegű politikai beállítódást, amely messzemenően meghatározta a részvételi igényt, a társadalmi aktivitást stb.

A mai tizenévesek esetében azonban főlegesen lenne ezt a meghatározó erőt keresni. Pontosabban keresni lehet, csak megtalálni nem. A szocializmusnak sem az elfogadása, sem az elvetése nem olyan jellegű, koordinatív erejű beállítódás, amelyre ráépülhetne a politikai magatartások, szerepek differenciált rendszere. A lényegét kifejezve: természeti meghatározottságként fogják fel az ország szocialista jellegét, amelynek számukra semmi mozgósító, sem pedig korlátozó ereje nincs. Mindebből következik, hogy a politikai részvételhez való viszonyt jelenleg más tényezők határozzák meg. A központi ideológia gyengülő hatékonysága helyett ma sokkal erősebb részvételalakító tényező a konkrét, a mindennapi életben tapasztalható intézményi működés, ami pedig nagyon is fokféle. Így nem is lehet azon csodálkozni, hogy a részvételi igények is annyira tarkán alakulnak ma az ifjúság esetében.

Sokan talán az eddig vázolt képet szomorúnak és aggasztónak tartják. S nem kevesen mondják, hogy egy egészséges, hatékony, jól irányított direkt-szocializációs folyamat korábban sokkal eredményesebben biztosította a fiatalok tömeges politikai részvételét.

E sorok írója nem osztja ezt az aggodalmat. Nem tartja bajnak, tragédiának, ha a fiatalabb korosztályok mind na-

gyobb tömege nem esik hasra a politika mindenhatóságától, s meri azt hosszabb távon is figyelmen kívül hagyni. Az sem baj, ha nincs igényük az olyan típusú politikai részvételre, amelyben túlzottan kötöttek a szerepek, túl szűk a mozgási lehetőség. Úgy tűnik, hogy más miatt kellene igazán aggódni. A fiatalok ugyanis pürrhoszi győzelmeket arattak. Igaz, hogy ők már kikerülnek a tömegszervezeti végrehajtó szerepek elfogadását. De a nem-tanulás helyébe nem lépett oda a másként tanulás. A politikai részvétel készen adott formáiról való lemondás örömének az az ára, hogy ezzel egyúttal tömegesen lemondtak a társadalmi részvétel újabb lehetőségeinek megtanulásáról is - anélkül, hogy ennek tudatában lennének.

Hosszabb távon sem a társadalomnak, sem az egyénnek nem kedvező az, ha az elzárkózás, a részvételtől való lemondás lenne a tömegesen követett magatartás. S hogy ne ez következzen be, ahhoz sok mindennek meg kell változnia a következő évtizedben. Másféle részvételi struktúra, hatékonyabb politikai szocializációs közvetítők, differenciáltabb ifjúságpolitika szükségeltetne - s még sok más alapvető dolog.

JEGYZETEK

- 1/ Maga a politikai szocializáció kutatás része volt egy átfogó ifjúságkutatási programnak, ami 1985 végéig működött. Ez a munka az utóbbi egy-két évben viszonylag széles publicitást kapott, így nem látszik szükségesnek részletesebb említése. Néhány eligazító jellegű írás ez ügyben:
 - Ifjúsági Szemle 1986/3. /Csaknem az egész szám a politikai szocializációs kutatásokról szól);
 - Társadalomtudományi Közlemények 1984/4, 1985/1, 3, 4. (Boros László, Csatáry Ildikó, Dögei Ilona, Kéri László írásai);
 - Magyar Hírlap 1986. március 28. "A kisember-szereptől a vezérlő pultig" (Erdélyi András cikke);
 - Népszabadság 1986. március 29. "Párbeszéd az ifjúsággal" (Rózsa László cikke);
 - Magyar Ifjúság 1985/46. "Nézők vagy résztvevők" (Ács Zoltán cikke).
- 2/ Ezzel kapcsolatos gondolatmenetünk részletesen olvasható a Kortárs 1986/2. számában, de a folyóiratban közölt vitacikkek valamennyien jól dokumentálják a tömegkommunikáció e szeletének "működését".
- 3/ A mélyinterjú vizsgálati anyagból ezt a problémát kísérel meg tisztázni a "Szétszedett szocializáció" c. tanulmányában e sorok írója. (Megjelent: Ifjúsági Szemle 1986/3.)
Kérdőíves kutatás hasonló tapasztalatait foglalja össze Csatáry Ildikó cikke a Társadalomtudományi Közlemények 1986/3-as számában. ("A politikum érzékelése a fiataloknál - egy kérdőíves vizsgálat alapján").